

Over het belang van een zekere mate van traagheid

September 30, 2006 · Philosophy

Paul Cilliers Cilliers P. On the importance of a certain slowness.

Emergence: Complexity and Organization. 2006 Sep 30 [last modified:2016 Nov 26]. Edition 1. doi: 10.emerg/10.17357.bd3be2ec507c9e039579778f0452f0a1.

Onofficiële vertaling

Samenvatting

In de analyse van complexe systemen ligt vaak de nadruk op de rekbaarheid en het aanpassingsvermogen van het systeem. Gepaard met perspectieven uit de chaos theorie – zoals gevoeligheid voor initiële condities, ‘critical organization’, splitsingen en fractale complexiteit – heeft dit geleid tot een algemeen begrip van complexe systemen als iets dat in constante beweging en verandering is. Ondanks dat dit inderdaad belangrijke eigenschappen zijn van complexiteit, heeft het geleid tot het verwaarlozen van de stabiliteit en langdurige structuren die noodzakelijk zijn voor het voortleven van complexe systemen. Om als systeem überhaupt een identiteit te hebben, kan het niet slechts de omgeving en veranderingen daarbinnen reflecteren, het moet ook sommige van deze veranderingen weerstaan. Dit wordt niet altijd erkend in een cultuur waarin snelheid gelijk staat aan efficiency en een deugd in zichzelf is geworden. Dit artikel bepleit een zeker ‘traagheid’ (vert: langzaamheid - slowness). Het is niet nodig om elke trend in de omgeving te volgen; sterker nog het kan nadelig zijn. Dit kan implicaties hebben voor de manier waarop we met elkaar omgaan, en voor de manier waarop we nieuwe technologie gebruiken, in het bijzonder technologieën voor media en communicatie. Te “snel” zijn heeft ook implicatie voor ons begrip van belangrijke noties als integriteit en betrouwbaarheid. De manier waarop complexiteitstheorie wordt gebruikt om het huidige culturele landschap te analyseren door bepaalde theoretici, in het bijzonder Mark Taylor, zal worden bekritiseerd. In het proces zal worden gerefereerd naar romans van Stan Nadolny en Milan Kundera.

“In philosophy the winner of the race is the one who can run most slowly. Or: the one who gets there last.”

Wittgenstein (Culture and Value)

Introductie

Als het resultaat van een hele reeks van wat je “pathologien” zou kunnen noemen in de hedendaagse cultuur, wordt het idee van “vertragen” de laatste tijd geopperd in verschillende contexten. Een paar kunnen hier kort worden benoemd. De “Slow Food” beweging, welke in Italië is gestart, maar nu volgers heeft over de hele wereld, prijst de deugden van fatsoenlijk voedsel gemaakt van fatsoenlijke ingrediënten zonder compromissen. De weerstand die zich laat zien tegen “junk food” is niet alleen gebaseerd op esthetische overwegingen, maar ook op ethische overwegingen (en overwegingen t.a.v. voedingswaarden). De beweging die “Slow Cities” promoot, ook van Italiaanse origine, bevordert een begrip van steden die meer humaan zijn. Zulke steden zouden lopen moeten aanmoedigen in plaats van autorijden, zouden kleine lokale winkels moeten hebben met lokale producten in plaats van winkelcentra en zouden, in het algemeen, kansen moeten bieden voor gemeenschappen om te interacteren en niet in een isolement te leven. “Slow schooling” is een beweging die processen van educatie bevraagt in een wereld die is gericht op onmiddellijke resultaten. Het benadrukt de contextuele aard van kennis en herinnert ons dat educatie een proces is en niet een functie. Op een persoonlijker niveau houdt “slow seks” zich bezig met attitudes die proberen te voorkomen dat de regels van het

marktsysteem binnendringen in onze intieme relaties. We moeten erkennen dat de reis belangrijker is dan de bestemming, en dat heeft tijd nodig. Een onmiddellijk of eeuwigdurend orgasme is helemaal geen orgasme.

Er staan een aantal hele belangrijke issues op het spel in deze voorbeelden. In het vervolg echter, zal de focus niet gericht zijn op deze sociale bewegingen op zichzelf, maar op de onderliggende principes die het debat over traagheid een belangrijke maken. Door de analyse van de tijdsgebonden aard van complexe systemen, zal worden aangetoond dat de cultus van snelheid, en in het bijzonder de snelheid die gerelateerd is aan efficiëntie, een destructieve is. Een tragere benadering is noodzakelijk, niet alleen voor het overleven van bepaalde belangrijke waarden of vanwege romantische idealen, maar ook om dat het ons toestaat om op een betere manier te gaan met de eisen van een complexe wereld.

Het argument zal in eerste instantie worden gemaakt door het kort analyseren van de huidige vervormingen in ons begrip van tijd. Deze vervormingen zijn het resultaat van, aan de ene kant, rationele en instrumentele theorieën die we hebben over de moderne wereld, en, aan de andere kant, van bepaalde technologieën, in het bijzonder communicatie en computertechnologieën. Om aan te tonen dat dit “vervormingen” zijn, of om zijn minst aan te tonen dat deze vervormingen problematisch zijn, zal de temporale aard van complexe systemen worden behandeld. De relatie tussen geheugen/ herinnering (vert: memory) en anticipatie zal centraal staan in deze discussie, maar de aandacht zal ook worden gegeven aan het belang van vertraging (vert: delay) en iteratie. Deze eigenschappen van complexe systemen hebben belangrijke implicaties voor ons begrip van de vormig van identiteit, zowel individuele identiteit als identiteit in groepen. In de afsluiting zal worden gekeken naar een aantal culturele onderwerpen die te maken hebben met het snelle en het langzame.

Het is belangrijk om te realiseren dat het argument voor traagheid niet een conservatieve is; in ieder geval niet in de politieke zin van het woord. Het is niet slechts terug kijken of een ophemeling van wat is geweest. Ondanks dat het de historische aard van kennis en herinnering benadrukt, is het argument voor traagheid er een van naar voren kijken: het gaat over de verbinding met de toekomst net zoveel als met het verleden.

Traagheid is in zichzelf een tijdsgebonden notie, en in vele manieren het tegenovergestelde van de notie “statisch”. In feite is het juist ongereflecteerde snelheid die je altijd terug naar dezelfde plek brengt.

Het moet ook hier aan het begin worden gezegd dat er geen argument is tegen een *toepasselijke/ geschikte* snelheid. Een stoofpot moet langzaam sudderen, maar een goede steak moet intens en kort gegrild worden. Het argument is tegen ongereflecteerde snelheid, snelheid ten koste van alles, meer precies gezegd, tegen snelheid als deugd in zichzelf: tegen het gelijkschakelen van “snelheid” met noties als efficiëntie, succes, kwaliteit en belangrijkheid. Het punt is dat een systeem dat zorgvuldig relevante herinneringen en ervaringen gedurende een lange tijd heeft geaccumuleerd, beter in staat is om snel te reageren dan het systeem dat voortdurend van de ene staat naar de andere springt.

Misschien zijn “langzaam” en “snel” niet helemaal de correcte termen om te gebruiken. Termen als “reflectief” en “niet reflectief”, of “gemedieerd” of “niet gemedieerd” zijn wellicht accurater. Desalniettemin, het debat dat gaande is gebruikt “langzaam” en “snel”, en de termen hebben een zekere retorische significantie. Als we bij het gebruik van deze termen blijven, doen we dat in een metonymische¹ manier. Het hele punt van dit artikel is om ze een rijkere betekenis te geven.

¹ Notitie van vertaler. Bron wikipedia: Bij het gebruik van metonymie wordt datgene wat feitelijk bedoeld wordt (de *referent*), indirect aangeduid middels een met die referent *nauw verbonden* begrip (*beeld*). Met andere woorden: anders dan bij een metafoor, gebeurt het metonymisch samen laten vallen van beeld en bijbehorende referent niet op grond van een zuiver mentaal ervaren *overeenkomst*, maar op grond van een *werkelijk* bestaande, fysieke relatie.

Leven in het heden

In *Time: The Modern and Postmodern Experience*, beargumenteert Helga Nowotny (1994) een zekere verschuiving in onze ervaring van tijd. In kort, in mijn parafrasering, en de inzichten van Bauman (e.g., Bauman, 1992) incorporerend, is het argument de volgende: een van de belangrijkste doelen van instrumentele rationaliteit voortkomend uit de Verlichting was om condities te creëren die niet werden gecontroleerd door onvoorziene omstandigheden. Om deze condities te bereiken is het nodig om de toekomst te begrijpen en bij voorkeur te beheersen/controleren. Dit vraagt gecoördineerde en doelgerichte actie in het heden. Modernisme wordt een project dat onze volledige commitment eist tegen de krachten van irrationaliteit en chaos.

Het modernistische project heeft twee belangrijke effecten op ons begrip van tijd. In de eerste plaats, onze acties moeten worden gecoördineerd. Dit kan alleen als tijd universeel is gemaakt op zo'n manier dat we allemaal in "dezelfde" tijd leven. Dit is bereikt hoofdzakelijk door technologie – dat wil zeggen de constructie van accurate klokken – en door het reguleren van tijd wereldwijd. In plaats dat iedere persoon of iedere lokale gemeenschap in hun eigen tijd leeft, was het nodig om tijd zo te synchroniseren dat activiteiten, laten we zeggen in New York en Parijs konden worden gecorreleerd. De effecten, daarentegen, gaan veel verder dan het alleen synchroniseren van tijd in verschillende delen van de wereld. Het betekent ook dat private tijd en publieke tijd gesynchroniseerd worden. We moeten ons leven leiden volgens een gegeneraliseerd en gecontroleerd begrip van tijd. Een subjectieve, of zouden we een fenomenologische moeten zeggen, ervaring van tijd moeten worden geofferd om een universeel raamwerk van tijd te genereren waarin we efficiënt kunnen opereren.

Het tweede effect van instrumentele rationaliteit op ons begrip van tijd is het effect van het verlangen om de toekomst te beheersen; om de toekomst kenbaar te maken. Dit is alleen mogelijk als de toekomst, in een of andere essentiële manier, op het heden lijkt. We kunnen niet anticiperen op wat we niet weten, en daarom moeten we er alles aan doen om een toekomst te creëren die de gestage vooruitgang, die we maken naar een beter wereld, niet verstoort. Het beste voorbeeld van deze modernistische strategie is misschien wel Hegel's dialectiek van geschiedenis, die verondersteld wordt te convergeren naar een ultieme oplossing. Het feitelijke resultaat van deze ideologie is om het heden uit te breiden in de toekomst, welke veroorzaakt dat we in een voortdurend "heden" leven. Deze ineenstorting van het diachronische in het synchronische maakt onmiddellijke interactie tussen iedereen mogelijk: het creëert een wereld die snel en efficiënt is. De opoffering die gemaakt wordt om dit te bereiken, echter, is niets minder dan de opoffering van de wezenlijke notie van tijdigheid. Nowotny (1994:16) noemt dit "de illusie van simultaneïteit."

De manier waarop de huidige samenleving in het voortdurende heden leeft, of wat Eriksen (2001) de "tirannie van het moment" noemt, wordt mogelijk gemaakt, en aangepast, door de opkomst van technologie, in het bijzonder computer- en telecommunicatietechnologie. We zijn direct in contact met iedereen, overal. Niet alleen is het onderscheid tussen thuis en werkplek ineengestort, maar ook het onderscheid tussen werktijd en privé- of vrije tijd. Van velen van ons wordt verwacht dat we altijd en overal beschikbaar zijn. Deze gang van zaken zou misschien minder nadelig zijn als het niet ook onmiddellijke respons verwachtte. De reden voor mobiele telefoons en e-mails ligt in het feit dat onmiddellijke respons mogelijk is. In dit "onmiddellijke" licht het belangrijkste probleem. Er is steeds minder tijd voor reflectie. Reflectie vraagt vertraging en in een cultuur van snelheid is vertraging onacceptabel. Deze beweging van reflectie naar onmiddellijke respons heeft diepgaande implicaties voor ons begrip van wat het betekent om mens te zijn (zie Parkins, 2004:376-379), waarop we later terugkomen.

De “illusie van simultaneïteit”, het idee dat, wanneer we snel en efficiënt leven in het heden, dichterbij de realiteit komen, is desalniettemin precies dat: een illusie. We kunnen niet ontsnappen aan onze temporale aard, en onze vasthoudendheid om dat te proberen kan alleen tot pathologie leiden. De noodzakelijkheid van vertraging en reflectie moet opnieuw worden geëvalueerd. Dit kan worden gedaan vanuit verschillende perspectieven; Een Freudiaanse analyse zou laten zien dat onmiddellijke behoeftebevrediging eigenlijk een vernietiging is van genot. Meer subliem genot kan worden gevonden wanneer verlangen vertraagd wordt, geanticipeerd als een herinnering van iets wat nog moet komen, en tegelijkertijd dat ons ook moet kunnen verrassen. Derrida noemt de illusie van het leven in het heden, van het denken dat we toegang hebben tot een objectief begrip van realiteit als we er “in” leven, de “metafysica van aanwezigheid (vert: presence)” (Derrida 1976:49). Hij introduceert de notie van *différance* speciaal om de metafysica van aanwezigheid te ondermijnen (62). *Différance* is een notie die verschil (als een notie van ruimte zou je kunnen zeggen) en vertraging (verschillen, een notie van tijd) ineen wikkelt als de aanjagers voor betekenis (Derrida, 1982). Het heden bestaat enkel uit een combinatie van herinnering (wat is geweest) en anticipatie (wat er komen gaat).

In zijn roman *Slowness* gebruikt Milan Kundera (1996) de metafoer van iemand die op een motorfiets rijdt als iemand die continu in het heden is. Snelheid en de eisen van de machine reduceren zijn horizon tot iets onmiddellijks. Iemand die loopt, daarentegen, beweegt in een tempo die een veel bredere horizon toelaat. De wandeling ontvouwt zich in de tijd op zo’n manier dat reflectie wordt geopend over waar we vandaan komen en waar we heengaan als we lopen. Dit thema van de aanwezigheid van het verleden en de toekomst in een betekenisvolle ervaring van het heden kan worden gevolgd met meer detail vanuit zowel een Freudiaans als een Derridaans perspectief – en ook nog anderen – maar het argument voor een betekenisvolle temporaliteit – dat wil zeggen, iets langzamer – zal hier worden gemaakt vanuit het perspectief van de dynamiek van complexe systemen.

Complexe systemen, temporaliteit, en geheugen.

Een belangrijke aspect van complexe systemen, één die zeker ons begrip en onze modelering van zulke systemen compliceert, is hun temporale aard. Complexe systemen vouwen zich uit in de tijd, ze hebben een geschiedenis die huidig gedrag mede bepaalt en ze voorziet de toekomst. Bovendien, zoals we tenminste weten van het werk van Prigogine, is het gedrag van complexe systemen niet symmetrisch in de tijd. Ze hebben een verleden en een toekomst die niet inwisselbaar zijn. Dit “gesitueerd in de tijd zijn” krijgt niet altijd adequate aandacht in de analyse van complexiteit.

De centrale idee die op het spel staat wanneer we spreken of tijd en complexiteit is “geheugen”. Geheugen is de persistentie van zeker stadia/toestanden (vert: states) van een systeem, van het iets dragen vanuit het verleden naar de toekomst. Het is niet slechts het herinneren van iets in het verleden alsof het bij dat verleden hoort, het is het verleden dat actief is in het heden. We moeten daarom niet over geheugen denken in abstracte termen, maar over geheugen als iets dat belichaamd is in het systeem. Op vele manieren is het systeem haar eigen geheugen/herinnering (vert: memory). Als je een begrip van complexiteit accepteert die de relationele aard van het systeem benadrukt, is het nuttig om over systemen te denken als ware het netwerken waarin de connecties tussen de knooppunten belangrijker zijn dan de knooppunten zelf. De aard van deze connecties is een resultaat van welke stadia van het netwerk worden “behouden”, zodat de structuur van een systeem het resultaat is van neergeslagen (vert: sedimented) geschiedenis van het systeem.

Het is belangrijk om te herinneren dat geheugen niet enkel een cumulatief proces is. De structuur van het netwerk van relaties kan alleen ontwikkelen als bepaalde toestanden van het netwerk niet worden vastgehouden. Geheugen/Herinnering is het resultaat van een proces van selectie. De toestanden die significant zijn worden vaker herhaald en vormen daarom meer permanente verbindingen in het netwerk. Minder significante toestanden zullen gedurende de

tijd vervagen. Herinnering is alleen mogelijk als het systeem ook kan vergeten. Wat belangrijk is, om in dit stadium op te merken, is dat geheugen niet een ogenblikkelijk ding is. Het kost tijd om te ontwikkelen, het is langzaam.

Als je geheugen karakteriseert als het verleden dat in de toekomst wordt gedragen, is de gevolgtrekking dat de toekomst alleen kan worden geanticipeerd in termen van het geheugen van het systeem. Anticipatie is *niet*, of zou het in ieder geval niet moeten zijn, een simpele extrapolatie van het heden. Het is een complex, non-lineair proces dat een vorm van traject zoekt, een soort van welven (vert: vaulting) vanuit wat al is ervaren naar dat waar mee moet worden omgegaan. De kwaliteit van de anticipatie is een functie van de kwaliteit van het geheugen. Een meer gevarieerd, rijker, diepere en beter geïntegreerde herinnering zal meer gesofisticeerde anticipatoire vaardigheden openen.

De voor de hand liggende vraag nu zou zijn hoe zo'n rijk geheugen gevormd wordt. Dit is een complex issue, maar ten behoeve van de idee dat nu op het spel staat kan je het volgende zeggen: Geheugen is informatie uit de omgeving die gefilterd is, het is dat wat geïnterpreteerd is – door het geheugen al neergeslagen in het systeem – als significant. De identiteit van een systeem is in zekere zin de verzameling van dynamische herinneringen. De implicatie is dat het systeem niet kan reflecteren, of reageren, op alles wat er zich in de omgeving afspeelt op een zeker moment. Als dat het geval zou zijn, zou het systeem altijd slechts een reflectie zijn van haar omgeving en zou het geen eigen identiteit hebben. Voor iets om überhaupt een systeem te zijn, een systeem met een eigen identiteit die kan reageren op de omgeving en niet slechts het spiegelen van de omgeving, is een zekere hysteresis² nodig. Het systeem moet langzamer zijn dan haar omgeving.

De notie van hysteresis is een belangrijke. Het verbindt de noties van vertraging en *différance* zoals hierboven genoemd. Een gebeurtenis in de omgeving van het systeem heeft niet direct inherent en onmiddellijke betekenis voor het systeem. Haar significantie realiseert zich in de tijd wanneer het opnieuw wordt geactiveerd in het systeem en wordt overgebracht naar de toekomst. De zekerheid is de significantie van een gebeurtenis altijd bereikt (in termen van het geheugen van het systeem), maar nooit compleet of helemaal, daar de significantie altijd ook bepaald moet worden door wat nog moet komen. Het systeem moet altijd vasthouden aan bepaalde aspecten met een zekere vasthoudendheid: ze niet te snel loslaten. Hier is natuurlijk een risico aan verbonden. Het systeem moet hulpbronnen aanspreken in dit proces. Het kan niet alles vasthouden: het moet selecteren. Als er te veel van de verkeerde dingen worden overgebracht zal het de prestatie van het systeem aantasten. Echter, wanneer er te weinig wordt overgebracht, zal het ook falen.

Om het met andere te verwoorden: Het systeem moet onderscheid maken tussen informatie en ruis. Als het elke trend in de omgeving volgt, volgt het ook ruis. Als het te laat reageert zal het enkel de laag frequente trends volgen, die ook niets meer dan ruis kunnen blijken te zijn. Het systeem moet stabiel genoeg zijn om niet rond geduwd te worden door iedere fluctuatie, en het moet flexibel genoeg zijn om zich te kunnen aanpassen waar nodig. Waar het optimale punt ligt kan niet worden beantwoord vanuit een objectief standpunt. De balans tussen stabiliteit en verandering is een contingent ding dat zichzelf vormt in de tijd. Wat je desalniettemin kan zeggen is dat alleen te snel zijn het systeem zal vernietigen.

Het argument voor een bepaalde traagheid zou nu vorm moeten krijgen. Een levensvatbaar systeem moet in staat zijn een aantal dynamieken in de omgeving te weerstaan. Er zou een temporale ruimte moeten zijn waarin het verleden zichzelf zou kunnen uitspelen in het heden. Er moet tijd zijn voor reflectie en interpretatie. Hoe sneller het systeem wordt, hoe

² Vert. Bron: Wikipedia: **Hysteresis** of **hysteresis** (Grieks: 'het achterblijven') is het verschijnsel dat het verband tussen oorzaak en gevolg niet alleen afhangt van de grootte van de oorzaak, maar ook van de richting waarin de oorzaak verandert.

oppervlakkiger haar hulpbronnen zullen zijn. Uiteindelijk zal snel gedrag niet interessanter zijn dan 'Brownian motion'.

Het moet wederom worden benadrukt dat het argument voor een zekere traagheid niet een conservatief argument is. Een zekere hoeveelheid behoudendheid is een basisvoorwaarde voor een systeem om zichzelf te onderhouden natuurlijk. Het belangrijke punt, waar we nog op terugkomen, is dat een strategie van traagheid er niet een is van terugkijken. Als een iets langzamer tempo het een systeem mogelijk maakt om een rijker en meer reflectief geheugen te ontwikkelen, zal het het systeem toestaan beter met verrassingen in de omgeving om te gaan. Het argument voor traagheid is eigenlijk een argument voor een gepaste/ geschikte snelheid. Er is geen objectieve of onmiddellijke regel voor wat die snelheid is. Het is meer dan wat dan ook een zaak van ervaring die bepaald welke stuk vlees snel moet worden gebakken en welke langzaam moet sudderen in een stoofpot. Zij die alles snel bakt zal enkel af en toe iets lekkers eten, en dan enkel en alleen door geluk.

Integriteit, identiteit en reflectie

In zijn roman *The Discovery of Slowness* geeft Sten Nadolny (2003) ons een fictief verslag van het leven van John Franklin. Franklin, een 19de eeuwse ontdekkingsreiziger primair geobsedeerd door het vinden van de Noord-West passage, is langzaam. Zijn opmars (in de Royal Navy) is ook langzaam, voornamelijk omdat langzaam verward wordt met dom zijn. Omdat hij niet dom is krijgt hij geleidelijk aan het bevel, en zij die met en onder hem werken ontdekken de voordelen van langzaam zijn. Franklin is volhoudend, betrouwbaar en vertrouwenswaardig. Zelfs in oorlog levert grondige reflectie winsten op die niet altijd voor iedereen meteen duidelijk zijn. Zijn politieke carrière, als gouverneur van Van Diemen's land (nu Tasmanië), eindigt slecht enkel en alleen omdat hij wordt vernederd door hen die uit zijn op snelle en zelfzuchtige resultaten. Zijn principes zijn niet onderhandelbaar.

Franklin is een waardevol mens omdat hij integriteit heeft. Er is een onderdeel van zijn persoonlijkheid dat op het eerste gezicht ondoorzichtig lijkt, maar uiteindelijk tot uiting komt in soliditeit. De aard van zijn integriteit is direct gekoppeld aan zijn traagheid. Hij assimileert, integreert, en reflecteert voor hij handelt. Dit is soms een zwaarwichtig proces, en hij betaalt er een prijs voor. Onder normale omstandigheden is het gemakkelijk om iemand als hij niet op te merken, of hem te passeren, maar wanneer er een crisis is, is het hij tot wie mensen zich wenden. Hij kan worden vertrouwd, hij zal iets bedenken. Dit is heel belangrijk. Het is exact wanneer je zou denken dat snel zijn nodig is, bewijst traagheid haar waarde.

De verbinding tussen traagheid en integriteit is ook een onderwerp in J.M. Coetzee's (2005) roman *Slow Man*. Hier hebben we een karakter die verandering afweert, ondanks de wrede eisen die op hem worden gedaan. Hij houdt vast aan een verzameling waarden die belangrijk voor hem zijn, en dit geeft zijn persoonlijkheid inhoud. Echter, hij is te koppig, en kan zich uiteindelijk niet aanpassen aan nieuwe omstandigheden. Men heeft geweldige sympathie voor hem, maar hij blijkt te langzaam, en hij betaalt de prijs daarvoor. Dat gezegd hebbende is het duidelijk dat wanneer er een keuze is tussen eenzaamheid van het langzame en de oppervlakkige gezelschap van het snelle, de auteur kiest voor het langzame. Integriteit is belangrijker dan een zeker soort succes.

Ondanks Coetzee's donkerdere visie, is er geen reden waarom traagheid eenzaam en verdrietig zou zijn. Geheel het tegenovergestelde is waar. In zijn roman *Slowness*, laat Milan Kundera (1996) met grote overtuiging zien hoe een zekere traagheid een basisvoorwaarde is om volledig mens te zijn. Wat op het spel staat in zijn roman is niet morele integriteit, of een soort Calvinistische betrouwbaarheid, maar de sensualiteit van menselijke interactie, de schoonheid van de relatie die zich ontvouwt gedurende de tijd, de extase van een liefde die een verleden en een toekomst heeft. Mens-zijn impliceert dat je een lichaam hebt, iets met haar eigen ritmes en behoeften. Als we dit allemaal reduceren tot enkel iets instrumenteels, tot transacties

beschreven in legale termen (niet in lyrische proza), als we *per direct* resultaten opeisen, dan houden we op mens te zijn. Taal kan niet worden gereduceerd tot een code; het komt tot uiting in een bepaalde context. Sterker nog, zelfs wanneer we ons onderdompelen in een context moeten we wachten tot voorbij het laatste geluid. Wanneer alles is gezegd, is de betekenis nog niet gearriveerd. Het is de anticipatie van wat het zou kunnen betekenen die ons naar voren trekt. Einmal ist keinmal.

Velen zullen vinden dat de roman een verouderde kunstvorm is. Iets dat moet worden vervangen door de snel en onmiddellijke communicatie van de digitale code. In zijn boek *The Moment of complexity* leunt Mark Taylor (2003) in deze richting. Voor hem heeft er zich een soort paradigmaverschuiving plaatsgevonden de laatste decennia. We leven in een nieuwe wereld met nieuwe vormen van communicatie en nieuwe vormen van leren en menselijke interactie – iets wat hij schijnbaar graag wilt verkopen. Hij resoneert met een snelle wereld als iets nieuws en opwindends.

Taylor's nadruk op het nieuwe gaat hand in hand met het haast verwisselbare gebruik van de noties "ruis" en "complex". Deze problematische samentrekking is het resultaat van een begrip over complexiteit, primair geïnformeerd door chaos theorie en door informatie als entropie. Zo'n begrip, geïnspireerd door theorieën van Shannon en Chaitin, zal de hoogste informatiedichtheid toerekenen aan een volledig toevallige sequentie. Ondanks dat deze noties belangrijk zijn in de context van berekening (vert: computation), zijn ze minder bruikbaar in het spreken over complexe systemen in het algemeen. Levende systemen, inclusief de sociale systemen welke Taylor verkent, zijn noch random, noch chaotisch. Ondanks het feit dat de gevormd worden door non-lineaire interactie en ze tot nieuw en verrassend gedrag in staat zijn dat we niet begrijpen, zijn ze gestructureerd en robuust. Ze volharden over een lange periode en onderhouden zichzelf. Wanneer we gedrag tegenkomen dat we niet begrijpen, of niet kunnen decoderen, lijkt het vaak op ruis, maar eens we het begrijpen kunnen we patronen zien. Deze patronen zijn niet enkel een volgorde/ orde (vert: order) geforceerd door de observant, maar ook karakteristieken van het systeem zelf. Complexiteit kan er als ruis uitzien, maar alle ruis is niet iets complex dat wacht op decodering. Soms is ruis gewoon ruis.

Taylor's argument is verleidelijk, maar in mijn idee verkeerd als niet schadelijk. In zijn ambitie om het posthumane te omarmen, kijkt hij naar de geschiedenis van het mens-zijn met een zeker dedain. Het lijkt alsof hij denkt dat complexiteit een recente ontdekking is en vergeet dat mens-zijn altijd complex is geweest. Hij omarmt het heden en wil er snel en efficiënt mee omgaan. We kunnen onmiddellijk onderwezen worden door elektronische middelen en daarom zouden we een radicale breuk moeten maken met oude methoden. In zijn opwinding vergeet hij dat complexe systemen, zelfs die in onze postmoderne wereld, historisch worden gevormd, dat ze ontwikkelen en veranderen en dat één van hun primaire functies is om informatie en ruis te onderscheiden. Dat kan niet worden gedaan met één druk op de knop.

De ideeën over de "posthuman" en de cyborg zijn van niet te ontkennen belangrijkheid, maar in ons enthousiasme om nieuwe manieren van zijn te omarmen zouden we moeten oppassen niet een transformatie naar iets inhumans te veroorzaken. Machines zijn snel, maar het zijn machines. Het argument nu is niet een *a priori* afwijzing van de mogelijkheden van machines met menselijke capaciteiten of een argument waarin we de intieme relatie ontkennen die mensen altijd hebben gehad met technologie. Ons culturele bestaan vooronderstelt het gebruik van gereedschappen. Het verschil tussen het gebruik van een ganzenveer en een word-processor mag dan grote implicaties hebben op praktisch niveau, ze delen ook een aantal essentiële eigenschappen.

De notie "posthuman" is dus een ambigue. Als het betekent dat er een nauwe koppeling is tussen lichaam en technologie, zijn we altijd 'posthuman' geweest. Als het de overbodigheid van het lichaam betekent, misschien in de zin dat een "persoon" per direct kan worden gedownload als

software en op een machine kan worden afgedraaid, wordt het een problematische notie die op gespannen voet leeft met het idee dat menselijke identiteit ook een resultaat is van een zekere temporale belichaming. Het algemene argument dat hier wordt gepresenteerd houdt in dat welk complex systeem dan ook, organisch of niet, een zekere mate van traagheid moet incorporeren.

De noodzaak voor traagheid, en een waarschuwing tegen het omarmen van het snelle, kan misschien het best worden gemotiveerd vanuit het perspectief van de filosofie. Filosofie, in haar meest algemene vorm, is in essentie de kunst van reflectie. Wendy Parkins (2004) analyseert hedendaagse cultuur als één die weg beweegt van reflectie, en beargumenteert dat we een "ethiek van tijd" nodig hebben. Ze weidt niet heel erg uit over hoe zo'n ethiek eruit zou moeten zien, maar het is iets dat zorgvuldige aandacht nodig heeft, niet alleen vanuit een moreel perspectief, maar ook vanuit een puur pragmatisch perspectief van hoe we moeten leven en overleven in een snelle wereld. Zo'n "ethiek" zal complex in zichzelf zijn. Het moet gedurende de tijd ontvouwen en zich bewust zijn van haar eigen temporale aard.

Voor nu, in plaats van het rondrennen als de "Red Queen" in een wereld waarin verandering deugdzaam is enkel en alleen omwille van de verandering zelf, kunnen we starten met het nemen van wat tijd om te reflecteren. Op dit punt wordt het argument voor traagheid een politieke: We moeten enige weerstand opwerpen tegen een cultuur waarin snel zijn een deugd in zichzelf is. We zouden met iets wat meer regelmaat "nee" moeten zeggen.

References

1. Badmington, N. (ed.) (2000). *Posthumanism*, London, England: Palgrave, ISBN 0333765389.
2. Bauman, Z. (1992). *Intimations of Postmodernity*, London, England: Routledge, ISBN 0415067502 (1991).
3. Braidotti, R. "Cyberfeminsim with a difference," http://www.let.uu.nl/womens_studies/rosi/cyberfem.htm.
4. Chaitin, G. J. (1987). *Algorithmic Information Theory*, Cambridge, England: Cambridge University press, ISBN 0521616042 (2004).
5. Cilliers, P. (1998). *Complexity and Postmodernism: Understanding Complex Systems*, London, England: Routledge, ISBN 0415152879.
6. Cilliers, P. (2001). "Boundaries, hierarchies and networks in complex systems," *International Journal of Innovation Management*, ISSN 1363-9196, 5(2): 135-147.
7. Cilliers, P. (2005). "Complexity, deconstruction and relativism," *Theory Culture & Society*, ISSN 0263-2764, 22(5): 255-267.
8. Coetzee, J. M. (2005). *Slow Man*, London, England: Seeker and Warburg, ISBN 0670034592.
9. Derrida, J. (1976). *Of Grammatology*, Baltimore, MD: John Hopkins University Press, ISBN 0801858305.
10. Derrida, J. (1982). "Différance," in J. Derrida, *Margins of Philosophy*, Chicago, IL: The Harvester Press, ISBN 0226143260 (1985), pp. 1-27.

11. Eriksen, T. H. (2001). *Tyranny of the Moment: Fast and Slow Time in the Information Age*, London, England: Pluto Press, ISBN 074531774X.
12. Hayles, N. K. (1999). *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*, Chicago, IL: The University of Chicago Press, ISBN 0226321460.
13. Honoré, C. (2004). *In Praise of Slowness: How a Worldwide Movement is Challenging the Cult of Speed*, London, England: Orion, ISBN 0060750510 (2005).
14. Kundera, M. (1996). *Slowness*, London, England: Faber and Faber, ISBN 0060928417 (1997).
15. Nadolny, S. (2003). *The Discovery of Slowness*, Edinburgh, Scotland: Canongate, ISBN 1589880242 (2005).
16. Nowotny, H. (1994). *Time: The Modern and the Postmodern Experience*, Oxford, England: Polity Press, ISBN 0745608922.
17. Parkins, W. (2004). "Out of time: Fast subjects and slow living," *Time and Society*, ISSN 0961-463X, 13(2): 363-382.
18. Richardson, K. A. (2005). "The hegemony of the physical sciences: An exploration in complexity thinking," *Futures*, ISSN 0016-3287, 37: 615-653.
19. Shannon, C. E. (1949). "Communication in the presence of noise," *Proc. IRE.*, 37: 10-21.
20. Taylor, M. C. (2003). *The Moment of Complexity: Emerging Network Culture*, Chicago, IL: The University of Chicago Press, ISBN 0226791173 (2002).